

Aydın Köksal ile Bakû-İstanbul Uçağında Türk Dillerinde Ortak Bilim Sözcükleri üzerine Söyleşi

Ayşe Balcı

24-26 Haziran 2010'da Türkiye Bilişim Derneği (TBD), Türk Dil Kurumu (TDK) ve Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) işbirliğiyle Bakû'da düzenlenen "VIII. Türk Cumhuriyetleri Bilişim ve Ortak Terimler Alanında İşbirliği Platformu" toplantısından dönüşte Prof. Dr. Aydın Köksal ile yaptığımız söyleşi'yi yayımlıyoruz.

- Doktora tezinizin "Türkçenin Özdevimli Biçimbilgisi Çözümlemesine İlk Yaklaşım" başlığını taşıdığını biliyoruz. Terimlere ilginiz bu tez öncesinde mi başlamıştı? Bu ilginizin yaşamınıza nasıl bir etkisi oldu?

Tezimi bitirip bilim doktoru olmam 1975 yılı baharına rastlar... Terim çalışmalarım daha önce, 1966'da bilgisayarla tanışmamla başlamıştı. 1964'te yüksek mühendis çıktım, askere gittim, hemen sonra Ankara'da Remington-Rand UNIVAC şirketinde çalışmaya başladım. Orada yazılım üzerinde çalışan ilk mühendis bendim; lise mezunu, ortaokul mezunu arkadaşlar vardı... Türkçe terimleri kullanışım iş başı yaptığım gün başladı... Türkçe konuşmak zorundaydım; oysa hiçbir mekanik birimin, hiçbir kavramın Türkçe adı yoktu. Birçok yerde anmışımdır, "bilgi işlem" yerine "malumat prosesingi", "bellek" yerine "memory" deniyordu...

Otuz-kırk müşterisi vardı şirketin. İlk günden, çalışma arkadaşlarımla, hizmet sunduğumuz kuruluşlarda çalışanlarla konuşabilmek için "bellek" demek, "komut" demek zorunda kaldım; böylece adım adım Türkçe terimler, yaşamın akışı içinde ortaya çıkmaya başladı. Örneğin "bellek yeri" dedim, "memory location" için, başka ne diyecektim? "Position" anlaşılmıyordu, ben "bellek konumu" dedim... İletişimde Türkçe sözcükleri kullanınca süregelen sorunların hepsini çözmeyi başardık. İnsanların İngilizce elkitabındaki sözcükleri anlamaları beklenemezdi. Burada yeni bir terim üretmekten söz etmiyorum; doğrudan işimde, çevremle ilişkilerimde Türkçe konuşmayı yeğ tuttum. İşin özünde, bilimsel ve teknik başarımızın temelinde, bugün de vazgeçemediğim bu doğru seçim yatar.

"Bellek" dediğimde, "- Hocam, dedi biri, bari hafıza diyelim! Bu öneriyi şöyle karşıladığımı anımsıyorum: "- Hafıza, hafız, hafızlamak sözcükleri Arapça hıfzetmek'ten gelir, bu kavramların bizim makinemizin yaptığı işle ilgili yok!"

Sonuç olarak terimler üzerinde çalışmaya, sözlerimin anlaşılması için, bir mühendis olarak işimi iyi yapabilmek için giriştiğimi söyleyebilirim.

"Bilişim Teknikbilimini Türkiye'nin kalkınması için bir araç olarak kullanacağız!" doğrultusunda 1960'larda verdiğim sözün sorumluluğuyla birlikte, mühendislikte olduğu gibi dilbilimde, toplum bilimlerinde yaptığım çalışmalarda da terimler konusundaki duyarlılığım sürdü.

Bilişim, bilgisayar mühendisliği ve yazılım alanlarında uygulama, eğitim, araştırma, teknikbilim geliştirme çizgisinde elde ettiğimiz başarılarla birlikte, diyebilirim ki, Türkçe bilişim sözcüklerinin Türkçenin genel dil çevriminde günden güne yaygınlaşması, benim uzun sürmüş gençlik yıllarımın yaşam sevincini oluşturdu.

- Dil, diller üzerinde çalışmaya duyduğunuz ilgi nasıl başladı? Okullarımızda yabancı dil öğretiminde niçin başarı sağlayamıyoruz? Siz beş yabancı dili nasıl öğrendiniz?

- Dil, diller üzerinde çalışmaya 14-15 yaşından beri meraklı biriyim. İyi matematikçiydim. İlkokulda topu topu dört işlem, ama işte bir sorunu tersten çözerken bu işlemleri doğru seçip doğru sırada uygulamanın kuralını çabuk buldum. Üstelik bu yalın yöntemi arkadaşlarıma gösterdiğimde onlar da hemen öğreniyorlardı. Sorunun düğümlendiği nokta iyi iletişim kurabilmekteydi. Öğrenciliğim de öğretmenliğim de eskiye dayanıyor.

Öğrenmeye meraklı olunca insan, bilmenin olmazsa olmaz aracı dile de merak sarıyor.

Ortaokulda Galatasaray'da öğrenmeye çalıştığımız Fransızcanın dilbilgisi çok karışıktır. Ayrıcalıkların sayısı, neredeyse kuralların sayısını aşar. Matematiksel olarak, insan “*Böyle saçmalık olamaz!*” diye düşünebilir. Böyle bir dili, dilbilgisi gücüyle öğrenmek zorunda kaldık: Konuşarak ya da tümce örneklerini başka tümcelere dönüştürerek değil de, dilbilgisi kurallarına göre dili kendimiz kurgulayıp oluşturmaya çalışarak!

Bu, verimli olmayan çağdışı bir yöntemdi. Öğrenilecek dilin ilkin dil bilgisini hiç eksiksiz, yanlışsız bir biçimde, soyut olarak kavrayacaksınız, sonra da bu kuralları işleterek dili türeteceksiniz! Bu çok güç, neredeyse olanaksız bir iş.

Okullarımızda bu yöntemle hâlâ yabancı dil öğretmiyoruz. Halbuki birinci gün öğreneceğimiz dilin bize yabancı gelen seslerini öğrensek, ikinci gün en sık kullanılan “*tanıştığımızı çok sevindim*” gibi, “*Benim adım Aydın*” gibi kısa ama temel tümceleri, doğru vurgularıyla akıcı biçimde söylemeye odaklansak, iş kolayca başarılan çekici bir oyuna, bir eğlenceye dönüşecek!

Dil bilgisinden hiç söz etmesek, söz dağarcığımızı ezberlemeyi de bir yana bırakıp yeri geldikçe ilgi duyduğumuz tümceleri söylemeyi, dinlerken bunları ayırt etmeyi öğrenip işe doğrudan konuşmayla başlasak, yabancı dili hemen öğreniverir, akıcı biçimde konuşabilirdik. Dilbilgisinin temel kuralları bu deneyim sonrasında, örnek tümceler üzerinden kolayca öğrenilir. Sıradan bir kişi, birkaç örneğe bakarak bu temel kuralları kendi bile bulabilir. Öğrenciliğimde İtalyancayı, İspanyolca'yı böyle öğrendim. Askerliğin sonunda Ankara'da Türk-Amerikan Derneği'nin akşam kurslarında İngilizcemi de ileri düzeyde bu yöntemle taşıdım.

Matematiği sevmem, Fransızca öğrenirken benim şansımıydı. İyi matematikçi olunca kavramları açık seçik bir biçimde öğreniyorsunuz, herhangi bir tümcedeki bir yanlış hemen yakalıyorsunuz. Daha 15-16 yaşlarında dilbilgisel yapısını çözemediğim bir tümce kalmamıştı. Dilbilgisel yapıların mantıksal-matematiksel kurgusunu Fransızca üzerinde öğrenince, Türkçenin yapılarını da kavramaya başladım. Türkçenin dilbilgisel yapılarını, sözdizim kurallarını da, yanlış doğrudan ayırt ederek görmeye başladım. Yıllar yılları kovaladı, öğrencilik yıllarım bitinceye değin beş yabancı dil öğrenmişim.

Coğrafyaya da meraklıyım, orta sonda başlayarak lisenin gezi kolu başkanıydım, arkadaşlarımla Türkiye'nin her yanını dolaştık. Yüksek öğrenim için Fransa'ya gittiğimde, Avrupa ülkelerini -zaman zaman otostop yapmayı da göze alarak- dolaştım. Yol sormanız gerekiyor, insanları tanıyabilmek için onlarla konuşabilmeniz gerekiyor. Diyelim, Tuna'nın kaynaklarına yakın bir yerden geçiyorsunuz, gidip görmek için yanıp tutuşuyorsunuz... *Donau Eschingen*... bu sözcükleri bir daha unutabilir misiniz? İnsanları seviyorsunuz, birlikte şarkılar söylüyorsunuz... Size bu mutluluğu yaşatan o güzelim şarkı sözlerini bir daha unutabilir misiniz? Bu mutlu anları yeniden yeniden, yaşam boyu duyumsuyorsunuz yüreğinizde. Şimdi bütün bu mutluluklarınızı nasıl unutabilirsiniz? O İspanyolca şarkıları, o İtalyanca şarkıları... Ben kendi adıma hepsini unutsam *Besame mucho* gelir aklıma ya da *Adios muchachos, compañeros de mi vida* ya da *Da una lagrima sul viso*. Sevdiğiniz bu sözlerle zaten İspanyolcanın, İtalyancanın yapılarından çoğunu anımsıyorsunuz. Dilbilgisi öğrenmekten daha somut ve daha gerçekçi bir öğrenme yöntemi bu... Yoksa, insandan insana sevgi akışı, ilgi akışı, merak, arkadaş olma isteği olmasa, o insanların duygularını, düşüncelerini, buluşlarını, yaşayış biçimlerini öğrenmek, onlara kendinizi anlatmak istemeseniz, yabancı dil öğrenip de ne yapacaksınız?

Böylece üst üste bindi benim altyapı saydığım matematiksellikle, yani doğru düşünmenin kurallarıyla, duygularımdaki titreşimler... Şanslıydım, çok da sabırlı, çalışkan biriydim, amacımdan kolay kolay vazgeçmedim. Vazgeçmeyince insan birikim sağlıyor. Bu bir yetenek değil, bu yaşam biçiminizin size kazandırdığı bir alışkanlık!

Örneğin dün Azeri dostlarla Bakú'ya çıktık, dolaştık, birçok şey öğrendim Azerbaycan hakkında, geçmişteki ilişkilerimiz, onların dilleri, dünya görüşleri... Ben de onlara birçok şey anlattım. Çünkü onlar da benim bakış açılarımı öğrenmek istiyorlardı. Ben Türkiye'den, Fransa'dan bakıyorum, Almanya'dan, Japonya'dan, Amerika'dan bakıyorum. Onlar Azerbaycan'dan, Rusya'dan, Kafkasya'dan, İran'dan, Ukrayna'dan, Baltık ülkelerinden bakıyorlar. Kendi geçmişlerindeki deneyimleri, dostlukları, görgüleri kullanıp bakıyorlar. Fuzuli, Leyla ile Mecnun, Dede Korkut ortak

değerlerimiz. Ama değişik yerlerden bakınca aynı şeyleri görmüyoruz; başka başka dünyalar görüyoruz. Bununla birlikte dil, diller insanları birbirinden ayırmıyor, birleştiriyor; çünkü amacımız bir: Barış olsun, dostluk olsun, aramızda işbirliği yapalım, hep birlikte kalkınalım istiyoruz! Bakış açılarımızı birbirimize anlatınca, amaç bir olunca, aramızda anlaşmazlık, ayrılık kalır mı?

- Biraz da Doktora çalışmanızdan söz eder misiniz?

- Türkçenin yapısını araştırıp öğrenme isteği, bende öylesine büyük bir tutkuydu ki, bilgisayarı tanıyınca, doktora yapmasam da, evimde işimde bu bilgisayarı kullanarak Türkçe üzerinde çözümler yapmaktan kendimi alamazdım. Türkçe benim ana dilim olduğu için bu dili daha da derinlemesine tanımak istemem doğaldır, ama gücüm ve zamanım yetse, bunu Fransızca, İngilizce ve bildiğim öteki diller üzerinde de yapmak isterim. Dile ilgi duyuyorum, çünkü insanlara ilgi duyuyorum, çünkü matematiğe ilgi duyuyorum. Nasıl işliyor doğal dil denilen bu düzenek, öğrenmek istiyordum.

Bu çalışma yeryüzündeki bitişken diller üzerinde bilgisayarla yapılan başarılı ilk biçimbilgisi çözümlemesidir. Bu çalışmamı Moskova'ya da götürdüm, 1975'te bir Birleşmiş Milletler toplantısında Türkiye'yi temsil edecektim. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'yle yazışıp Olga Kulagina, Andreyev ve Mel'chuk ile görüşmek istediğimi bildirdim. Bunlar o yıllarda özdevimli çeviri çalışmalarında dünyada öne çıkan bilim adamlarıydı. "Andreyev çok yaşlandı, artık kimseyle görüşemiyor, Mel'chuk ise şu anda nerede bilmiyoruz" dediler. Sonradan öğrendim ki Mel'chuk gözden düşmüş, devlet kimseyle görüşmesine izin vermiyormuş. Olga Kulagina ve yardımcılarıyla görüşebildim. Moskova'nın ünlü Özdevimli Çeviri Laboratuvarı'nda 36 dil üzerinde çalışıyorlardı, ama ellerinde bizim sahip olduğumuz olanaklarla donatılmış gelişmiş bilgisayar dizgeleri yoktu. Dilbilimciler, bilgisayarda uygulanacak algoritmalar tanımlayıp bunlardan elde edilebilecek çözümler sonucularını, matematikçi gibi çalışan dilbilimci asistanlar eliyle sınıyorlardı. Böylece çözümler algoritmaları ile ilgili "Gereçler" (*Materiyalı*) üretip bunları yayınlıyorlardı. Bu çok yorucu işleri yapanlardan Şalyapina ile tanıştım, bu genç bilim kadınının sabrını ve çalışkanlığını övdüğümü anımsıyorum. Kendisini bilgisayar yerine koyup "elimdeki algoritmayı adım adım uygulasam nasıl bir çıktı elde edebilirdim" diye aylarca çalışmak kolay iş değildi. Benim elimde Avrupa'nın en büyük bilgisayarlarından biri vardı Hacettepe'de. Programlama yeteneklerimizi de iyice geliştirmiştik. Böyle olunca, bu koşullar bilimsel merakımızla bilgisayar hızıyla buluşunca, bu uğurda 5-6 yılımızı da verince doğal olarak iyi bir iş çıkarma şansımız doğmuştu. Gözleri kamaştı, 1975 Nisanında Moskova'da aldığım övgüyü size anlatamam.

Sonraki yıllarda, 1973'ten başlayarak kurduğumuz Hacettepe Üniversitesi Bilişim Enstitüsü'nde Türkiye'deki ilk Bilgisayar Mühendisliği Doktora Programı'nı yönetmek, sonra da, orada yetiştirdiğimiz doktor mühendislerle, 1977'de ülkemizin ilk Bilgisayar Mühendisliği Bölümü'nü kurup yönetme sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalınca, "Bilişimsel Dilbilim çalışmalarımızı bir süre için erteleyip 1980'den sonra bunları o zaman Yönetim Kurulu üyesi ve Terim Kolu başkanı bulunduğum Türk Dil Kurumu (TDK) çatısı altında küresel bir boyuta taşımaya planladık. Ancak 12 Eylül 1980 sonrasında, 1983'te TDK'nın devletleştirilmesiyle, Kurum'la ilişkimiz son buldu, bu çalışmalarımız ister istemez kesildi. Bu konuya, 2004'te Ankara Üniversitesi'nde toplanan *XVIII. Türkiye Ulusal Dilbilim Kurultayı*'na çağrılı bildiri olarak yaptığım "*Türkçe, Bilişim, Dil, Dilbilim*" başlıklı açış konuşmamda değinmiştim. Meraklısı, bu metin için *Kurultay Bildiriler Kitabı*'na ya da önümüzdeki ay Cumhuriyet Kitapları arasında yayınlanacak "*Adı Bilgisayar Olsun*" başlıklı yapıtıma başvurabilir.

- Peki, bu durumda doktora çalışmanızın terim çalışmalarına bir katkısı olduğunu söyleyebilir misiniz? Siz ki her öğrendiğinizden bir değer yaratmışsınız.... Bu süreç nasıl işledi?

- Terim yapma çabamda, doktora çalışmamın katkısı olmaz mı? Yaşam, bütünlüğü olan, tutarlı bir süreç... Türkçenin gücünü, yalnızca terimler bakımından değil, okuyan-yazan bir kişi olarak, düşünen, matematik duygusu olan biri olarak zaten biliyordum. Türkçenin işleyişindeki düzenliliği önceden görmüştüm. Böyle bir tezi yapabilirim diye kolları sıvayabilmiş olmamın nedeni de zaten budur. Çalıştığım yer de bir üniversite olunca, Bilgi İşlem Merkezi Müdürü iken Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi'ndeki doktora programına yazıldım.

İletişim, dil, ekin konularını bir mühendis olarak incelerken, bilim ve teknikbilimin kalkınma için, demek ki toplumsal değişim için, ne denli önemli bir etmen olabileceğini kavradım.

Bilişimle ilgili mühendislik çalışmalarımızın toplumun bütün katmanlarınca özümsemesinin ancak anadilimiz, ulusal dilimiz Türkçenin köklerine inen bir kavramlar dizgesiyle -demek ki bir terimler dizgesiyle- gerçekleşebileceğini de kavradım.

Doktora çalışmam sürerken Hacettepe’de çok yetenekli birikimli kişilerle karşılaştım. Örneğin, Profesör İoanna Kuçuradı’nın Avrupa’dan getirdiği Profesör Freytag von Loringhoff’tan dil felsefesi dersi aldım. Birkaç kişiydik. Dersler onun evinde ya da bizim evde yapılıyordu. Pazar günleri eşi, dil felsefesini daha iyi öğrenebilmemiz için bize evinde pasta yapıyordu. Prof. Löringhoff, birçok dil bilen, yaşlı, çok bilgili bir Alman’dı. Onunla aramızda her dilden konuşuyorduk. Felsefenin, mantığın, müziğin her telinden alıp verdik, usta-çırak gibi olduk. Yaşlı Profesör, bize geldiğinde babamdan kalan kemanımı kaptı mı ustalıkla çalıyor, dil felsefesinde Bach’ın müzik dilindeki matematiksel iletişim düzeneklerine bile yer verebiliyordu. Bu artık bir doktora öğrencisinin bir hocadan ders alması ilişkisinden çıkıyor, sürekli bir etkileşim içinde karşılıklı alıp verdiklerinizle dilin işlevini ve işleyişini kavrama çizgisinde yoldaş oluyorsunuz. Düşünceyi özgür kılan kışkırtıcı sorularla deneyimli ve bilgili yaşlı adam ne biliyorsa hepsini sömürüyorsunuz ya da somuruyorsunuz... Böylesine çok yönlü bir iletişim ortamı ve terim birliği sağlanınca onun bildiklerinin hepsi, belki de daha çoğu sizin oluyor.

Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu’ndan dil psikolojisi dersi aldım ki kendisi dünya çapında bir bilim adamıdır. Benden 5-6 yaş büyük. Ortak arkadaşımız, askerliğimi yaparken tanıştığım Elektronik Mühendisliği Profesörü Dr. Ahmet Dervişoğlu ile birlikte, her buluşmamızda ışığından yararlandığım bir psikologdu. Yapıtlarından da çok yararlandık.

Benden 14-15 yaş büyük, mimarlık-mühendislik altyapısı da bulunan Bozkurt Güvenç gibi büyük bir ustadan sosyal antropoloji dersi aldım. Aramızda öylesine verimli bir iletişim kuruldu ki “*Dil ile Ekin*” kitabımı yazmamı o önerdi. “Bu konuda bir yapıta gereksinmemiz de var, yazın” dedi; beni özendirdi. Başlangıçta, ilgi duyduğum bu konudaki düşüncelerimi, 1968-69’da ona 68 sayfalık bir not olarak sunmuştum. “Bunu bir kitap yapın, ben sizin için bir ‘özel çalışma’ tanımlayacağım, yeni bir derse girmek yerine bu kitabı yazın, daha verimli olur” dedi. Benim “*Dil ile Ekin*” serüvenim böyle başladı.

Şaşırtıcı çalışmalar yaptığımı düşünebilirsiniz. Bunun için sabahlara kadar çalıştım. Hacettepe’de bilgisayar başındaki ağır iş yüküme karşın, bütün bu konuları çok merak ediyordum. Genç bir mühendis olarak, meraklarımı yararlı kılmak istiyordum... Amacım doktor olmak da değildi, terim üretmek de değil. Amacım mühendisliğimi iyi yapabilmektir.

Bu yolda Türkçe terimler türetirken, değerli yazın eleştirmenleri, Türkçe ustaları Emin Özdemir’le Adnan Binyazar’la arkadaşlığımızın temelleri de o yıllarda, Hacettepe’de atıldı.

Yaşam yükümüzü güler yüzle omuzlarında taşıyan düşünsel ortağım Eşim Gülden’le evlenip yıllarca orada birlikte çalıştık.

“*Hacettepe Yılları*” başlıklı “*40. Yıl Armağanı*” yapıtımda Hacettepe için “Benim kendimi gerçekleştirdiğim mayalanma kurumlarımdan birincisi” diye boşuna yazmadım. Orada çalışan iş arkadaşlarım olmasa, orada 1971’de kurduğumuz Türkiye Bilişim Derneği (TBD) olmasa, 39 yıldır yayınlanan *Bilişim* dergimiz olmasa, 2010 güzünde yirmi yedincisi düzenlenecek olan “TBD Ulusal Bilişim Kurultayları”ımızda yaşanan verimli etkileşimler olmasa, bana güven duyup sabırla destekleyen arkadaşlarımın yüreklendirmeleri olmasa bütün bu işleri yapamaz, bunca terimi türetmez, türetsem bile bu yeni sözcüklerin dilimizde yerleşmelerini sağlayamazdım.

Gösterdikleri yakınlık ve destekle, yeni bir alanda Türkçe terimler üreten genç bir mühendisten dostluklarını esirgemeyen Prof. Macit Gökberk, Prof. Özcan Başkan, Prof. Şerafettin Turan, Prof. Doğan Aksan, Ömer Asım Aksoy, Cahit Külebi, Ali Püsküllüoğlu gibi o zamanki Türk Dil Kurumu’nda tanıştığım değerli insanların katkıları olmadan da bunu başaramazdım. Atatürkçü Aydınlanma ve Dil Devrimi başarıya ulaşmış olmasaydı, bilgisayar mühendisliği gibi en güç, karmaşık ve yeni bir bilim dalını Türkçeyle öğretmeyi bir yana bırakın, yüzyıllarca yönetimde, bilimde işlenmemiş Türkçenin sıradan bir bilim ve öğretim dili olarak bile gelişebileceğini düşümezdük görsek inanmazdık.

- *Nerede olsanız hep bilgili ve iyi insanlarla karşılaştığınız, onlarla iyi iletişim kurduğunuz, işbirliği yaptığınız anlaşılıyor... İyi bir altyapınız olduğunu biliyoruz; beş yabancı dil öğrenmek gibi önemli bir yatırım yapmışsınız... Okuyorsunuz... Araştırıyorsunuz... Durumdan kendinize görevler çıkarıyorsunuz... Size sormak istiyorum: Bilgili ve iyi insanlarla karşılaşmış olmanızı şansa mı bağlıyorsunuz? Nasıl iletişim kuruyorsunuz?*

Doğal olarak, 25 yaş öncesinde beş yabancı dili öğrenmeye kalkışmak, dediğiniz gibi, beni dilcilik konusunda hazırlayan pahalı bir yatırımdı... Beni çok da mutlu eden verimli bir yatırım... Para değeri olarak değil, zaman değeri olarak pahalı bir yatırım.

Fransa'da öğrenciyken kitap alacak param yoktu... Yine de çevremdeki arkadaşlarla kendi dillerinden konuşabilme amacıyla, örneğin İtalyancayı, İspanyolcayı kitaplardan öğrendim... Lyon'da kullanılmış kitaplar satan birinde buldum İtalyanca ucuz kitapları... 300 sayfalık kitap diyelim 30 kuruş. İlk okuduğum İtalyanca kitap "*La paura ha gli occhi chiusi - Korkunun gözleri kapalıdır*", bir polis romanı, 80 sayfa, bedava... Okuyunca gördüm ki hepsini anlıyorum. Bu kez, onları bulduğum için Erskine Caldwell'in, John Steinbeck'in yapıtlarını buldum: "*Fermento di Luglio - Temmuz Ayaklanması - Trouble in July*" ya da "*I Pascoli del Cielo - Cennet Çayırları - The Pastures of Heaven*." Bu Amerikalı yazarları İtalyanca okudum. Daha sonra Norveçli Knuth Hamsun'dan da İtalyanca okuduğum oldu: *Pan*... Okudukça dil sizin bütün ayrıntılarına egemen olduğunuz bir varlığa dönüşüyor. İyi bir okuyucuyum. Yazınla uğraşmayı seviyorum, ama vaktim yok. Kolay değil elektronik okumak. Bunlar mutlu rastlantılar.

Akıllı insanlarla karşılaşıp konuşabilmek çok önemli. Anlaşabildiğim böyle bir insana rastlayınca ben yaşamı unutturdum... Açlığı, susuzluğu, randevularımı erteler, sınavlarıma hazırlıksız girmeyi göze alırdım... Kimileyin bana pahalıya mal olan bu huyumu gençliğimden beri bugün de değiştirmeyi başaramadım. İtalya'da trende tanıştığım bir kişiden öğrendiğim kadar hiç kimseden öğrenmediğimi söyleyebilirim. Bu hiç tanımadığım, adını bile sormayı unuttuğum bir psikoloji profesörüydü. Ondan öğrendiğim birkaç öğreti yaşamımın temel direkleri oldu diyebilirim. İspanya'da yine trende karşılaştığım bir sığır çobanından, kocası başka bir kadınla kaçtığı için çaresiz kalmış güzel ve genç bir kadından öğrendiğim insanlık derslerini de bir daha hiç unutamadım. Yoksa İtalyanca öğrenmişim, İspanyolca öğrenmişim, ne önemi var! Uluslararası bilimsel bir kurultayda ya da otobüste, trende, vapurda, rastladığım herkesten, Çinli'den, Rus'tan, Türk'ten ya da Mısırlı'dan, Zimbabueli'den, Avustralyalı'dan, Yeni Zelandalı'dan hep bir şeyler öğrendim.

İşin daha da güzeli, ses telleri olan tek canlı olarak insanlığımın gereği, öğrendiğim her şeyi rastladığım, sevdiğim insanlara öğretmeye kalkışmaktan bir gün geri durmadım. Gençliğimde buna "iletişimsel olmak" diye bir ad takmışım, bunu uygarlığın önkoşulu saydım... Yetmiş yaşında şimdi hâlâ iletişimselliğimi koruduğumu düşünüyorum.

Türkiye'yi 22 kez yurt dışında temsil ettim. Örneğin Birleşmiş Milletler'ce İspanya'da düzenlenen 1978 SPIN Toplantısı'nda delegasyon başkanları onuruna verilen bir yemekte, söyleşi sırasında aklıma gelen bir *mani*'yi -İspanyolca *copla*- Kraliçe Sofia öylesine sevdi ki yemeğin sonunda beni elimden tutup Kral Juan Carlos'un yanına götürüp ona da okumamı istedi: "Türkiye Delegasyonu Başkanı duymadığım güzellikte maniler biliyor!" İki metrelik genç Kral'ın eğilerek kulak verdiği *mani* onun da çok hoşuna gitmişti. İspanyolca bu dört düzeyi unutabilir miyim? Çoban ya da kral, insanlara duyduğum bu sevgiyi yüreğimden atabilir miyim?

Çok yorularak yaşıyorum, ama doğal olarak bunun insan olmaya değen, güzel bir yaşam biçimi olduğunu düşünüyorum... İspanya'daki sığır çobanıyla kocası kaçmış dul köylü karısını, Kral'la Kraliçe'den ayrı tutmaksızın!

Birey olarak çağımızda olan bitenden sorumluyum. Çok yorucu, dayanılmıyor, ama ben eski bir atletim. Gençliğimde 400 metreyi canımı dişime takarak bir solukta koştuğum gibi, her günü bir yarış biçiminde yaşamaktan tat alıyorum. Bu yarışın kendime saygının, insanlara saygının bir gereği olma dışında bir amacı yok. Demek ki insanlarla buluştu yollarım, gittikçe anadilim Türkçeye daha bir ısındım. Türkçenin düzenli yapısı, saydamlığı ve üretkenliğiyle öteki bilim dillerinden daha yetkin bir bilimsel iletişim aracı olduğunun ayırımına vardım. Doktora yaparken bilmediğim dillere ilişkin bilgiler de edindim, örneğin Çincenin... Yeterlik sınavında örneğin İzlandacanın *çokbireşimsel - polisentetik*- dil yapısından söz ettiğimde, Prof. Talat Tekin "- Kimse bilmez bunu, siz nereden

öğrendiniz?” diye şaşkınlığını belirtmişti, övgülerini benden esirgemedi... 37 yıl sonra bu yıl İzlanda’daki “*Eyjaflayökull*” yanardağı patlayınca, bu tür yapının canlı bir örneğini, herkesle birlikte öğrendim: *Adadağbuzul!* Püskürttüğü küllerle kuzeyimizde yaşamı bir süre durduran bu yanardağın adını bizimkiler “*Eyvah yallah yok ol!*” diye okuyunca ne denli eğlendiğimi bilemezsiniz!

- Herkes bilgisayar diyor, yazılım diyor, sizin bulduğunuz bu 2500 terim benimsendi. İlk kez sizin ağzınızdan çıkan bu terimlerin böylesine yaygınlaşmasının sizce nedenleri ne? Başkalarından bu terimleri duyduğunuzda ne hissediyorsunuz? Bunu çok merak ediyorum.

Doğal olarak çok mutlu oluyorum.

Dünkü konuşmamın sonunu şöyle bağladım: *Böylesine saydam ve düzenli, böylesine işlek ve güçlü bir anadili olan bir halkın çok büyük başarılarından yoksun kalacağına, bunu uygarlık yolunda kullanamayacağına inanmak güçtür!*

Bu düşüncemi ilk kez 1974’te *Bilişim* dergisine yazmıştım. *Bilgisayar* sözcüğünün televizyonda, radyolarda, gazetelerde, dergilerde, bütün basın-yayın araçlarında sıkça kullanılır olduğunun ayrımına varmıştım. Ne denli mutlu olduğumu anlatamam.

Bu sözcüklerin nasıl tuttuğuna gelince, bunu şöyle açıklayayım. Ben yazınla uğraşmak isterdim. Sınıf birincisiydim, Galatasaray’da. 17 yaşında o yılki birinciliğime karşılık, “ödül olarak *Divina Commedia*’yı mı armağan edelim sana, yoksa *Faust*’u mu? Sen seç!” dedi müdür yardımcımız Ferruhzat Turaç. O zaman Dante’yi pek tanımiyordum. “*Faust*’u alayım da okuyayım” dedim. Doğal olarak *Faust*’tan etkilenmemek olanaklı değil. İnsan özeniyor, ilgi duyuyor. Bir yıl önce 16 yaşındayken yazın öğretmenimiz Zeki Ömer Defne okumamız için bize Unamuno’nun *Sis* romanını önermişti. Ben alıp okudum, doğal olarak bu yapıttan da çok etkilenmiştim. Unamuno yirminci yüzyılın en büyük filozof yazarlarından biridir. Generalissimo Franco tarafından öldürülmüştü, Salamanca Üniversitesi rektörüken, sonradan öğrendik bunu. Böyle büyük bir adamın bir başyapıtını 16 yaşında okuyunca, insanın içi titriyor, “ben de yazabilsem” diye imreniyor. Sınıfımızda kitap okumayı seven birçok arkadaşımız vardı. Onların önerdikleri yapıtlardan birçoğunu okudum: Fransız klasiklerini, Rus klasiklerini...

Yazmaya duyduğum özlem açık. Ama yazamadım. Çünkü bilgisayarda azıcık başarı uğruna çok çalışmak gerekiyor. Kendinize hiç vakit kalmıyor. *Faust*’un bilim uğruna ruhunu Şeytan’a sattıktan sonra, teslim olmayıp savaşımını sürdürmesi gibi bir yaşam!.. Ben köreltiğim bu yazma merakımı “bilgisayar nedir? Nasıl çalışır? Ne işe yarar?” gibi teknik yazılara döktüm. Gençliğimde şiirle de uğraşmıştım, 40-50 şiirim var. İki dizeyi daha güzel yazabilme uğruna insan sabahlayabilir. O dizeler sanki bin yıl yaşayacak! O anda öyle gelir... Ama mühendis çıkınca kendimi bütünüyle işime adamam gerekti. Mühendislik metinlerini, Türkçenin büyümesine kapılıp sabahlara kadar uyumayarak, kim bilir kaç kez düzelterek daha güzel yazmayı denedim. Böyle yazarsanız o dizeler insanların hoşuna gidiyor, anımsanıyor. Bu metinleri sanki şiir yazar gibi, birer mücevher gibi işlemeye kalktım. Konu günceldi. Bilgisayarı öğrenmemizde, kullanmamızda Türk ulusu olarak geleceğimize ilişkin yararlar büyüktü. Bu hem çok sıradan, hem de çok kutsal bir konuydu. Ben ne Goethe idim, ne Dante. Yazdıklarım da ne *Faust*’a benziyordu, ne *Divina Commedia*’ya. Bakırı altına dönüştürecek bir simyacı olamazdım, ama mühendistim, yaşamı daha mutlu bir yaşama dönüştürebilirdim.

Dil Derneği’mizin *Çağdaş Türk Dili* Dergisi Türkçeye emek vermiş yazarların kendi kalemlerinden özgeçmişleri özel sayısı için bir metin istediğinde 1995’te şöyle bir şeyler karaladım: “*Gençliğimde spordan, müzikten, yazından, resimden hoşlandım. Ama kendimi bütünüyle mühendislik mesleğine vermem gerekti. Yarışçılığım, elde kronometre, proje yönetmenliğine dönüştü; yazıncılığım ‘bilgisayar mühendisliği yazarlığı’na; dilciliğim ‘bilgişim terimleri yapımcılığı’na. Sanatta soylu yapıt üretmek ne denli güçse, mühendislikte endüstri ürünü yaratmak da o denli güç. Başarabilmek için çok yoğun çalışmak, özveride bulunmak gerekti.*”

Öte yandan, demin söylemeye çalıştığım gibi, benim başarımın yalnızca benden kaynaklanmadığının da bilincindeyim. Ben, yaptığım işi beğenip “ben de senin gibi yapacağım” diye benimle birlikte gelenlerle birlikte varım. Türkiye Bilişim Derneği’ni, yalnızca yedi arkadaşım kurdu ama şimdi 10 bin üyesi var. Hacettepe’de Bilgisayar Mühendisliği öğretim izlencesini, derslerin içeriğini yazıp bu dalda öğretimi ben başlattım, ama Türkçe ders veren üniversitelerin hepsi

bu metinleri, ders notlarımızla, terimlerimizle birlikte olduğu gibi benimsediler. Örneğin Ege’de Prof. Oğuz Manas, Yıldız Teknik’te, Prof. Yahya Karlıgil, İTÜ’de Prof. Ahmet Dervişoğlu, Prof. Fevzican Akyüz olmasaydı, Trabzon’da, Elazığ’da da bu yol tutulmasaydı, mesleğimiz böyle gelişebilir miydi? Öğretimin İngilizce yapıldığı üniversitelerimizde bile, ODTÜ’de Prof. Bülent Epir, Prof. Erol Arkun, Tuncer Üney, Boğaziçi’nde Prof. Semih Tezcan, Prof. Selahattin Kuru *bilgisayar, yazılım, iletişim* gibi sözcükleri benimsemeseler başarabilir miydik? Giderek IBM Türk, Koç-Burroughs vb. yerli yabancı şirketler bu sözcükleri benimsemeseler başarabilir miydik?

Bu yorumun bir benzerini önceki günkü toplantıda söz alıp Kazak, Tatar, Azeri meslektaşlarımıza söyledikten sonra şöyle dedim: Türkiye’de bilişim alanında çok büyük bir teknik birikim var, terimlerimiz yerleşti. Türkiye’nin büyüme, gelişme gücü de dünya çapında bir birikim. Hepimiz Türkçe konuşuyoruz. Kendi ortamınızda kullanacağınız terimleri sil baştan üretmeyin. Bizim başarımız sizindir, bunları olduğu gibi kullanabilirsiniz.

Benim Türkçeye verdiğim katkının altında Fransızcanın nasıl doğduğuna, Almancanın nasıl bilim dili olduğuna, Macarcada, Çekcede, Fincede neler yapıldığına ilişkin bilgilerin özendirici bir yeri olduğunu söylemeliyim. Türk soylu ulusların dillerinde bütünleşme olabilmesi için, bu aşamada terim çalışmalarında bizi örnek almayı da unutmamaları gerektiğini düşünüyorum. Örn. “*bilgisayar*” sözcüğü Türkçede iyice yerleşmişken Tatarcada *saymak* anlamına gelen *sanamak* ya da *sanau* eylem adından türetilen “*sanak*” sözcüğü yerine “*bilgisana*” sözcüğünün kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Türkçede 1966’dan beri kullanılan, Azericede de kullanılan *yazılım* için Kazakçada, Tatarcada bu sözcüğün *jazılım / cazılım* biçiminde kullanılabileceğini düşünüyorum. Biliyorum ki *taramak*’tan *tarak* gibi, *sanamak*’tan *sanak* da, doğal olarak yanlış değildir. Bununla birlikte bu sözcük, örneğin cepte *tarafın* yanına konulabilecek bir *hesaplayıcıyı* adlandırmak için daha uygun düşer; *bilgisayar* ise, bir kurumun, bir toplumun bütün verilerini ve karmaşık iş süreçlerini çevrimiçi ortamda barındırıp destekleyen, sırasında çok büyük ölçekli bir örgütün, bir ulusun bile tümünü kucaklayan bir dizgedir. Böyle bir dizge için dört heceden kurulu oturaklı ses yapısıyla tıpkı Türkçedeki, Azericedeki “*bilgisayar*” gibi, Fincedeki “*tietokone*” gibi Tatarcada da Kazakçada da “*bilgisana*” sözcüğünün, kavramsal düzlemde yere daha sağlam basacağını düşünüyorum.

“- *Sanak* sözcüğünü okul kitaplarında kullandık, artık değiştiremeyiz” demişlerdi. Ertesi sabah kahvaltıda, “- *Hesaplayıcı* anlamında *sanağınızı* tarafınızın yanında cebinize koyabilirsiniz, bilgisayarınızı değil!” deyince akılları yattı, “öyleyse *bilgisayar* için biz de bu sözcüğü kullanalım” dediler.

- Terimlerin Türkçeleştirilmesi sizce niçin önemli?

- Terimler bilim sözcükleridir. Terimler aynı zamanda doğal dilin sözcükleridir. Terim olmakla bir sözcüğün doğal dilin sıradan bir sözcüğü olma özelliği kaybolmaz. Bunlar örtüşürler. Örneğin *bakır* bir fizik, kimya terimidir ama aynı zamanda bu, halk dilinde de yer alan sıradan bir sözcüktür. Bilim dilinin sözdizimiyle gündelik halk dilinin sözdizimi için de bu böyledir; bir romanın, bir öykünün sözdizimi için de. Birine “*literatür*” deyip öbürüne “*edebiyat*” ya da “*yazın*” dememiz yanlıştır. Bilimsel yazın da yazındır.

Sorduğunuz sorunun yanıtı şuradan aydınlığa çıkarır bizi: “İletişim önemli olduğu için terimler de önemlidir.” İletişim olmasa uygarlık olmazdı, toplum olmazdı ki bilim olsun! Örneğin bir mühendis, öğretmen ya da araştırmacı bir buluşunu ya da kuşkusunu yazıya döker ya da bir kurultayda bildiri olarak sunar; tartışma çıkar, oradan da düşünce biraz değişir, gelişir. Değişimin hızlandığı devrim dönemleri de söz konusudur. Bilim adamları düşüncelerini birbirlerine dilin sözcükleriyle söylerler kuşkusuz. Onların kavramlara verdikleri adlara *bilim sözcüğü* ya da *terim* deriz. Bir toplumun bilimi, o toplumun ekininin bir parçasıdır. Böylece, bütün toplumlar için olduğu gibi Türk toplumu için de, terimlerin ulusal dilimiz Türkçe ile bizim olması önemlidir.

Örneğin bilgisayar mühendisi ya da bilişimci *bilgisayar*’dan söz eder, *bilişim*’den, *yazılım*’dan söz eder, bunlar halkın sözcükleri olur. Geçen hafta komşumun iki yaş üç aylık çocuğu bana bir oyuncaklarını gösterdi “Aydın dede bak, *bilgisayar*!” dedi. Bu bir oyuncaktı. Çocuklar eskiden “Baba bana top al” derlerdi; çevremde üç buçuk yaşındaki başka bir çocuk bundan birkaç yıl önce babasına “Baba bana bilgisayar al!” diye direttiydi. Bunlar yaşamın değiştiğini gösteriyor. Bilim terimi ya

halkın dilinde zaten var olan bir sözcüktür, *bakır* gibi, *kurşun* gibi, ya da bir bilim adamının koyduğu bir addır, benim koyduğum *bilgisayar* gibi. Ama iki yaşındaki çocuktan seksen yaşındaki dedeye değin halkın diline girmiş, genel dilin sıradan bir sözcüğüdür. Bilim adamlarımızla birlikte bilim, ancak bu yolla bizim olur; toplum içinde eğreti durmaz, ekinimiz içinde özümser. Bu da, toplumdaki bütün bireylerin davranışlarını olumlu bir biçimde etkiler, her düzeyde eğitim-öğretimin niteliği yükselir, toplumumuz uygarlık yolunda gelişir, bir süre sonra öne çıkar.

Datça'ya bir otobüs yolculuğunda seksen yaşındaki yol arkadaşı emekli bir tarım profesörüydü. “*Bilgisayar* sözcüğünü siz türetmiş olamazsınız, bu sözcük ben kendimi bildim bileli Türkçede vardı” diye diretince “- Yani çatal, kaşık, bıçak gibi bir söz mü bu? diye sordum. “- Evet, aynen öyle!” dedi. Türkçe bilişim terimleri üzerine yazdığım bir yazıda bir fantezi olarak bu söyleyişi de anmıştım. İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği Fakültesi'nde 12 yıl dekanlık yapmış dünyaca ünlü elektronik profesörü dostum Ahmet Dervişoğlu beni gördüğünde: “Bütün öğrencilerime, bütün hocalara, 230 yıllık Teknik Üniversite'de öğretim dilini İngilizceye dönüştüren anlayışsız kişilere senin bu “çatal, kaşık, bıçak gibi bir sözcük” örneğini veriyorum ve şaşırıp kalıyorlar” dedi.

Terimler özellikle önemli, çünkü örneğin bizler gibi değişik ulusal toplumlar, yapısı da işleyişi de sözcükleri de özdeş olan tek bir dili konuşmalar bile, bilimsel ya da teknik bir konuda nesne ve kavram adlarını terim olarak seçerken aralarında birbirlerine danışmazlarsa, ana dilleri bir olsa da, bilim ve teknikte aralarında kolayca iletişim kuramazlar; işbirliği yapmada, ortak sorunlarına ortak çözümler bulmada zorlanırlar. İnsanoğlunun toplam iletişiminde bilimsel ve teknik konuların görece ağırlığı zaman içinde hep artmıştır, gelecekte de artarak gidecektir. Genel dilin sözcüklerini bireyler seçmez. Dillerimiz ortak olunca, aramızdaki ilişkilere bin yıl ara versek bile hemen hemen aynı dili konuştuğumuzu görüyoruz; bu ortaklık kolay kolay bozulmaz, sürer gider. Ama bilim terimlerimizi, bilim adamı dediğimiz bireylerimiz koyacakları için, aramızda iletişim ve eşgüdüm olmadan bunda birlik kendiliğinden sağlanamaz. Terimlerin doğru seçilmesi bu yüzden, bilimde teknikte, uygarlıkta gelişen, bu gelişmeyi özleyen toplumlarımız için özellikle çok önemlidir.

Demin “terimler önemli çünkü iletişim önemli” demiştim. Bu düşüncemi biraz açmak isterim.

İnsanın ses telleri var, konuşma yeteneğine sahip. Kedi miyavlıyor, o da aslında ne istediğini düşünerek miyavlıyor; acıktığını bildiriyor ya da kaka yapacak, “odanın kapısını aç da çıkayım” diye yalvarıyor. Ama konuşmıyor. Çünkü ses telleri yok. İnsanı insan yapan ses telleri. Konuşma olmasaydı, insanın toplumsal bir varlık olarak birlikte yaşaması, dernekler kurması, geniş aileler, ortaklıklar, endüstriler kurması söz konusu olmazdı. Şempanzeler ölçeğinde dayanışma içinde yaşayabilirdi ancak. Binlercesi, milyonlarcası birleşemezdi. Bu birleşme binlerce yıldır babadan oğula aktarılan deneyimlerle süreklilik, hız ve ivme kazanamazdı.

Terimler çok önemli, çünkü iletişim çok önemli. Gelişen yaşamda, bilişim çağında bilimsel ve teknik konularda iletişim daha da büyük bir önem kazanıyor.

Geçmişte Neandertal adamının iskeletini buldular. Beyni büyüktü, kıvrımları da çok gelişkindi. Düşünce yeteneği bizden yüksekti, ama yok oldu. Cro-Magnon adamının beyne daha küçüktü, ama insanoğlu Neandertal adamından değil, ondan türedi.

Bilim adamları evrim kuramına ters düşen bu çelişkiyi uzun süre çözemediler. Bu sorunu sonunda sesbilimci Philip Lieberman ile anatomist Edmuna Crelin birlikte çözdüler: Dinozorlar gibi yok olan, beyin oylumu bizden 300-400 santimetre küp daha büyük *Homo neandertalensis* belki bizden daha akıllıydı, daha yetenekliydi, ama onun ses telleri yoktu. Biriktirdiği bilgi ve deneyim bireyde kalıyordu. Bilgi ve deneyimini başka bireylere sözcüklerle aktaramıyor, ilkelere dönüştüremiyor, soyutlayamıyor, yüceltemiyordu. Bunun öyküsünü *Dil ile Ekin, Günlenmiş İkinci Yayım, 2003*'te yazdım.

- *Bakû*'daki toplantıda Türk dünyasında ortak terimlerin oluşturulması üzerine konuşuldu. Sizin bu konudaki düşünceniz nedir? Ortak terimlerin kullanımının sağlanması bir düşünce mü, eğer değilse gerçekleştirilmek için neler yapmalıyız?

- Güzel sorularınızla beni kışkırtıyorsunuz... Teşekkür ederim.

Gerçekten bu bir düşünce... Güç bir iş.

Güçlük şuradan kaynaklanıyor ki Türk dillerini konuşan bizler, yüzyıllarla ölçülen çok uzun süre aramızdaki ilişkileri koparmışız. Biz Türkler çok devingen, çok dinamik, güçlü uluslarız. Geçmişte kendi aramızda birbirimizle yaptığımız yarış, çoğu zaman varoluşumuzu güvence altına almanın önüne geçebilmiş. Öte yandan biz çok barışsever insanlarız, kesinlikle ırkçı değiliz, çoğu zaman yabancıyla işbirliğini kendi kardeşlerimizle işbirliğinden ayrı tutmamışız. Çevremizdekilerle hep başka başka yeni ilişkiler, yeni dostluklar, yeni hısmımlıklar kurmuşuz. Hiç kuşku yok ki gücümüzün kaynaklarından biri de bu barışseverliğimiz.

Türk dillerini konuşan ulusal toplumlar olarak, bu barışseverliğimizi, bu işbirliği yeteneğimizi, bağımsızlık ve gelişmemizin hızlandığı yirmi birinci yüzyılda şimdi, aramızdaki ilişkileri ve işbirliğini sıkılaştırmada da kullandığımızda, tek tek ve birlikte, gücümüz katlanacaktır.

Dilsel açıdan, hemen yakınımızdaki Azerice ile Hazar'ın ötesindeki Türkmence bizim gibi Türkçenin Oğuz kolundan gelir. Özbekçe de, çevre dillerle etkileşimine karşın, temelde Oğuzca sayılır. Tatar, Kazak, Kırgız gibi kuzey Türklerinin dilleri ise, Türkçenin Kıpçak kolunda, birbirlerine yakındır. Doğudaki Uygurca ile birlikte bu üç öbekteki bütün Türk dillerinde yapı özdeştir, sözcükler de köklerinde özdeştir, sözdizim de. Yalnızca söyleyiş biraz değişir.

1072-73'te yazdığı *Divanü Lügat-it Türk*'te Kaşgarlı Mahmut şöyle der: "Bizans -Rum- ülkesine en yakın boy Peçenek'tir, sonra Kıpçak, Oğuz, Yamak, Başkırt, Basmıl, Kayı... Tatar, Kırgız gelir... Çiğil, Tohsı, Yağma... Uygur, Tankut... sıralanırlar... Rum ülkesinden Hitay'a (Çin'e), Tawgaç'a (Maçın'e) dek Türk ellerinin boyu beş bin, tamamı sekiz bin fersah eder... Bu dillerin en yeğni Oğuzların, en doğrusu Tohsı ile Yağmaların dilidir. Asıl sözlükte, sözcüklerde değişiklik az olur. Değişmeler, ancak birtakım harflerin yerine başka harflerin gelmesi ya da atılması yüzünden olur... Ben öz dili yazdım. Yol yerine *col*, yıl yerine *cıl*, yürek yerine *cürek* dersen Tatarca, *jol-jıl-jürek* dersen Kazakça, Kırgızca konuşmuş olursun... Bunun gibi onlar ben yerine *men*, binmek yerine *minmek* derler... "İlk su"ya Oğuzlar *ılığ suw* der, ötekiler *ylığ suw*; "inci"ye kimi *yincü* der, kimi *cincü*... Harfleri kimin nasıl çevirdiğini yazdım, sen ona göre çevirirsin... Bütün Türk dilleri bu söylediğim kurallar üzerine yürür."

Kaşgarlı'nın bu çok değerli *Türk Dilleri Sözlüğü*'nün Besim Atalay eliyle çevirisi Türk Dil Kurumu'na 1939'da basılmıştır.

En yakınımızda Azerbaycan'da *yıldız*, *yürek* yerine *ıldız*, *ürek* denir; en uzağımızda Doğu Türkistan'da konuşulan Uygurcada sözcük başındaki *y*'ler Batı'da örneğin Türkiye'de söylediğimiz gibi yeniden *yürek*'teki *y*'ye dönüşür. Arada *İpek Yolu* var... Kuzeydeki kardeşlerimiz *İpek Jolu* da deseler, *Jipek Jolu* da deseler, hepimiz aynı dili konuşuruz.

Ama iş, neden güç bilir misiniz? Biz Batı Türkleri yani Kayı Türkleri ya da Oğuzlar Arapçanın, Farsçanın etkisi altında kalıp dilimizi yadsıyıp çok uzun süre İslam'ın etkisinde her şeyi *Kuran* diline bağlamışız. *Kuran*'da, ne *elektronik* ne de *bilgisayar* yazmaz, eğer öyle umarsanız bin yıl geri kalırsınız.

Derler ki orada yazan *taş* aslında taş değildir, başka bir şeydir. O taş şimdi işte *silikon* oldu, *yonga* oldu; *bellek* ya da *tümleşik çevrim*'e dönüştü. *Taş* dendiğinde bana sorarsanız yerde duran taştır.

Kum tanelerini silikona dönüştürmenin gizemi ise insan beyninin araştırarak bulduğu, doğanın bir gizidir. Bunu öğrenmek için bilimle uğraşmak gerekir. Kumdan ayrıştırılan silikondan yararlanabilmek, bunu tek bir kristal olarak büyütüp ince dilimler biçiminde kesmekle olur. Öte yandan milyonlarca parçayı bütünleştiren bellek ya da tümleşik çevrimin bir halı gibi resmini çizip, bunu fotoğrafla milyonlarca kez küçültüp bunlardan binlercesini birer maske gibi kullanarak fırında o silikon dilimlerinin küçük parçalarına elektronlar emdirmeniz gerekir ki sonradan kesilecek o işlenmiş silikon parçacıklarının her biri *bellek* ya da *mikroişlemci* işlevi gören bir tümleşik çevrim yongasına dönüşsün.

Eskiden yüzlerce metre karelik salonlara sığmayan dev bilgisayar sistemlerinin bellek sığalarından ve işlem güçlerinden binlerce değil milyonlarca kat daha büyük işler gören, onlardan milyonlarca kat daha hızlı bu bellek ve mikroişlemciler bugün pazarda 50-100 dolara satılıyor; ama bu teknikbilimin geliştirilmesi için on milyarlarca dolar harcanmıştır. Bu bir işbirliği, eşgüdüm örneğidir, bilimsel dayanışma örneğidir. Bütün dünyadaki insanlar arasında bir dayanışma örneğidir. Yalnızca Amerikalı,

Japon, Singapurlu, Çinli değil, bu dayanışmada herkes ortaktır. Bilim dünya insanların ortaklığıdır. Burada ne kıskançlık söker, ne bağnazlık! Değil bin yıl, beş yıl geride kalan yanar; altı ay önce değil, geçen hafta bulunan yeniliği öğrenmek zorundasınız. Bu dayanışma aynı zamanda uluslararası bir yarıştır da... Geride kalanın yaşama hakkını yitireceği bir yarış!..

Biz bu tümleşik çevrim yongalarını üretmiyoruz ama bunları hemen kullanıp değerlendirmede, ürettiğimiz güçlü yazılım ürünleriyle bilgisayar gücünü sorunlarımızın çözümünde en verimli bir biçimde kullanmada bilişim çağını yakaladık... Ne mutlu ki yakaladık.

Dün bulunan yeniliği biz herkesten önce öğrenip düşler kurup mühendislik gücümüzle öyle bilişim sistemleri üretiyoruz ki Amerika'da *Computerworld* denilen bir kuruluşun her yıl dünyada yapılmış en yenilikçi, teknik bakımdan en üstün bilişim sistemi yazılımına verdiği altın madalyayı, 2000 yılından bu yana gerçekleştirdiğimiz uygulamayla, 2009'da Adalet Bakanlığı UYAP Projemizle Türkiye kazandı. Biz kazandık.

Evet düş! Birliktelik olur mu? Bu bir düş! Ama benim 45 yıl önce yaşadığım da bir düştü! Bilgisayarı tanıyınca "ben bu makineye egemen olurum, iyice öğrenirim, öğrenince de çevremdeki herkese öğretim" dedim. 250 yıl önce İngiltere'de, Almanya'da yaşanan *Endüstri Devrimi*'ni iska geçmiş, geri kalmıştık. Onları yakalamak artık çok güçlü. Ama arkamızda Atatürk aydınlanması vardı... Yaklaşan *Bilişim Devrimi*'nin ayırımına varmıştım... Bunu erken kavradığımız için, bir sıçramayla Batılı ulusları yakalayabileceğimizi düşledim... Yakalamakla kalmayıp yazılım gücümüzle bilişim sistemleri yapabilme bilgimizle onların önlerine geçebileceğimizi düşledim... Öyle bir düş kurdum ki dünyanın düzenini değiştirecek, yeni bir yaşam biçimi getirecek bu yeni mesleğin bütün terimlerini Türkçe söyleyeceğiz; *bellek, bilgisayar, bilişim, yazılım*... Evet...*Yazılım*! Bu sözcük yeryüzün bugün en büyük endüstrisinin, dünya ulusları içinde herhangi bir ulusal dilde ilk kez konmuş adıdır. Bütün ulusal diller içinde, bu onur Türk ulusundur!

Benim düşüm şuydu: 30-40-50 bilemediniz 100 sözcük türetsem de, üçü beşi yerleşse, bunun için kırk yıl çalışmaya razıydım. 2500 terim türettim, hepsi tuttu.

Gerçek yaşamın hızı hiçbir düşle karşılaştırılmaz. Bir kez düş kurmaya görün, yaşam ondan da hızlı gelecektir. Güçlük düşü kurmakta... Onu bir kurdunuz mu, iyi kurmuşsanız, iyi de mühendisleniz, sabırlıysanız, iyi iletişimciyseniz, insanları dost sayıp onlara öğretiyorsanız, vazgeçmiyor, düşününüzü yaşatıyorsanız... bilin ki düşler gerçek oluyor.

Bugün 70 yaşındayım. 1997 yılında Türk dillerinde ortak bilim terimleri geliştirmek üzere bir çalışma başlatan Kazakistan'ın "*Hoca Ahmet Yesevi Halkaralık Türük-Kazak Üniversitesi*" beni Türkistan'a çağırdı. (*Yesi* şimdi Türkistan...) Madem ki *bilgisayar, bilişim, donanım, yazılım, iletişim* vb. terimlerini yaptın, gel iki ay bizimle çalış, şu işin ilkelerini koyalım temellerini atalım, ortak bir bilim dilimiz olsun... Boş bir uçakta bir haftalığına gidiyorum. Uzandım, çok da yorgunum. Yarı uykuda yarı uyanık, kulağımda Stevie Wonder'ın, Ray Charles'ın müzikleri, düşlerle gerçek arasında yorgunluğumu dindirmeye çalışıyorum. Birden bire aklımdan bir düşünce geçti, zıpkın yemiş gibi doğruldum. Hostes koştı geldi: "- Ne oldu, bir sorun yok ya? - Hayır, dedim, bir şey düşündüm de!" Usuma şu fantezi düşmüştü: Aradan 30 yıl geçmiş, sağ kalmayı başarmışım, 88 yaşındayım, Montevideo ya da Buenos Aires gibi hiç bilmediğim uzak bir yere gidiyorum. Uçakta yanımda Eskimo'ya benzer biri oturuyor. Sorduğumda "- Ben Yakutum" diyor. "- Ne iş yaparsınız? - Yakutsk Üniversitesi'nde matematik profesörüyüm, *yazılım* öğretiyorum! - Ben de bilgisayarçıyım, bilişimciyim. Adım Aydın Köksal. *Bilgisayar, bilişim, yazılım* adlarını koyan benim. Bilgisayarın, yazılımın, bilişimin Türkçe olduğunu bilir miydiniz? - Beli, biliriz! Bu adları yirminci yüzyılda ilkin Ankara'da Türkler koydu, hepimiz ortak kullanırız, bütün Türkler!"

Bunları düşününce "İster misin" dedim kendi kendime, "otuz-kırk yaşlarımda yaşam sevincini oluşturan Türkçe bilişim terimlerinin bu kez ta Bering Boğazı'na, Ohotsk Denizi'ne değin Türk dilleriyle büyük Asya'ya yayılması da seksen-doksan yaşlarımda yaşam sevincini oluştursun!.. Bu sözcüklerin, yazılımda beş anakarada olağanüstü başarılar kazanan Türk, Azeri, Tatar, Kazak, Kırgız, Başkırt, Özbek, Uygur, Yakut, Türkmen mühendislerinin dillerinde dünyayı sarsın; yirmi birinci yüzyılın Bilişim Çağı'nda, gönenç, barış ve uygarlık bayrağını Türkler dalgalandırsın!"

Uçsuz bucaksız Kafkas Dağları'nın üzerinde Asya'nın yukarısında *Tengri Tau*'a doğru uçarken beni zıpkın yemiş gibi yerimden sıçratan bu düşü, *Bilim ve Ütopya* dergisinde 2001'de yayımlanmış "Türkçe Bilim Sözleri: Bir Deneyim" başlıklı bir yazımın sonunda, "*bir fantezi*" olarak yazmışım. "*Adı Bilgisayar olsun*" yapıtımda, bu değerlendirme yazımı da okuyabileceksiniz.

Düştür evet, bütün bu uluslar arasında yalnızca bilişimde değil, insanbilim-toplumbilimde, matematik-fizik-kimyada, sağlık bilimlerinde tıpta bütün terimlerin Türkçenin potasında yoğrulup tek bir dil olarak dünyayı sarması hem bir düştür, hem de Türkçe öylesine yetenekli, öylesine düzgündür ki, bilim dilleri içinde bu özellikleri taşıyan öylesine eşsiz bir örnektir ki, yeryüzünde böyle başka bir dil öbeği yoktur. Ural-Altay dillerine Türk dillerinden başka Moğolca, Fince, Estonca, Macarca, giderek Korece, Japonca gibi diller de girer. Ama yapıları benzeşen bütün bu dillerin sözcükleri başkadır. Bizim Türk dilleri öbeğimiz ise tek bir dilin ağızları gibidir. Ayrı ayrı ulusal varlıklarımızı korumakla birlikte, ulusal bilim dillerimizi geliştirirken, dillerimizin temelinde var olan dil birliğimizi bozmamaya özen göstermeliyiz. Bunu özlememiz gerekiyor. Bu düşü hepimiz ortaklaşa görürsek olur bu. Hem de otuz yıl içinde olur. Seksen yıl içinde değil! Eğer birbirimize sırtımızı döner, yeni yeni yollara birbirimizden habersiz tek başımıza, yani ses telleri olmayan *Homo neandertalensis* gibi aramızda konuşup anlaşmadan çıkarsak, evimize saklanıp her birimiz bilimde var olma serüvenimizi kendi başımıza yaşamaya kalkarsak, bin yıl da beklesek, aramızda işbirliği yapamaz, daha da ayırırız.

Doğal olarak böyle bir bilimsel atılım için, uluslaşma süreçlerimizde her birimiz, işbirliği ve eşgüdüm doğrultusunda siyasal istence de gereksinme duyuyoruz.

Divanü Lügat-it Türk bir düş değil, gerçektir. Kaşgarlı Mahmut'un, Türkler Bağdat'ta Abbaslılar'ın Arap egemenliği altında yaşarken 940 yıl önce görebildiği gerçeği, Bilişim Çağı'nın yeryüzünü tek bir elektronik köye dönüştürdüğü böyle bir iletişim ortamında görmezlikten gelemeyiz. Bu bir düş değil, gerçek! Ulusal topluluklarımızın çoğu bugün bağımsız ya da özerk cumhuriyetlerimizde başımıza buyruk yaşayabilmenin mutluluğuna ermişken, Kaşgarlı'nın bize 940 yıl önce sunduğu bilimsel gerçeği, biz şimdi yirmi birinci yüzyılda görmezlikten gelemeyiz.

Bu konuda üniversite öğretim üyelerimize iş düşer, rektörlerimize iş düşer, Türk Dil Kurumu'na, Dil Derneği'ne, öteki akademi, kurum ve kuruluşlarımızda, derneklerimizde çalışanlara iş düşer... Benim gibi evinde işinde kitaplar yazmaya çalışan yaşlılara da iş düşer... Hepimize iş düşer. Çalışmaya bir başlar ve aramızda iletişim kurmaya özenirsek, neredeyse bin yıllık gerçeklikten yola çıkarak kurduğumuz düşler bizim ummadığımız hızla yeniden gerçek olur.

Evet, Türkçenin geleceği için düşler kuruyoruz -işte bilişim terimlerimiz ortada- ama unutmayalım ki geleceğimizi de düşlerimiz belirliyor.

Ben mühendisim: Gerçekten öte, düş yeni gerçeği doğuran özdür.

"Aydın Köksal ile Türk Dillerinde Ortak Bilim Sözleri üzerine Söyleşi",
Ayşe Balcı, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*,
Türk Dil Kurumu, cilt: XCIX, sayı: 705,
Eylül 2010, s. 218-237.